

Braden, Kathleen

برادن، کتلین

ژئوپلیتیک فراگیر / کتلین برادن، فرد شلی؛ ترجمه علیرضا فرشچی، حمیدرضا رهنما. - تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ، ۱۳۸۳ هجده، ۴۰۰ ص. - (مطالعات نظامی و امنیتی؛ ۴۲)

ISBN 964-5935-63-6 : ۲۵۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیها.

Engaging geopolitics.

عنوان اصلی:

۱. سیاست جغرافیایی. الف. شلی، فرد، ۱۹۵۲ م. M. Shelley, Fred M. ب. فرشچی، علیرضا، ۱۳۲۶ - ، مترجم. ج. رهنما، حمیدرضا، ۱۳۲۷ - ، مترجم. د. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ. ه. عنوان.

۲۲۰/۱۲

JC۳۱۹/۲۹

۱۳۸۳

۸۳-۳۰۷۶۶ م

کتابخانه ملی ایران

نشر این مجموعه گامی است در راه
پیشبرد فرهنگ و ادبیات نظامی در ایران؛
ناشر مایل است این گام را با ادای احترام
به کسانی بردارد که در انجام کوشش‌های
علمی، فنی و اجرایی دریغ نورزیدند.

جمال آبرومند
اکبر رمضانزاده
جواد زمانزاده دربان
حسین سلامی
احمد غلامپور
غلامرضا محرابی



کتلین برادن

فرد شلی

ژئوپلیتیک فراگیر

علیرضا فرشچی

حمیدرضا رهنما



دوره عالی جنگ

دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه

Engaging Geopolitics

Kathleen E. Braden & Fred M. Shelley

Prentice Hall

2000

Translated by

Alireza Farshchi & Hamidreza Rahnama



دوره عالی جنگ

ژئوپلیتیک فراگیر

تألیف: کتلین برادن، فرد شلی

ترجمه: علیرضا فرشچی، حمیدرضا رهتما

ویرایش محتوایی: سیدحسین محمدی نجم

ویرایش ادبی: احمد صدقی

آماده‌سازی: مرکز اطلاع‌رسانی و تحقیقات دفاعی

طرح روی جلد: سیامک فرشچی

نمونه خوانی: مازیار آرمیده

حروفچینی: حسن سلیمانی

ناظر فنی چاپ: خدمات نشر «پیام سپاس»

لیتوگرافی: قلم آذین

چاپ و صحافی: عقلی - امید

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۳

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

شابک: ۶-۶۳-۵۹۳۵-۹۶۴



حق چاپ و نشر این اثر برای ناشر محفوظ است



دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی صندوق پستی ۱۶۷۶۵-۳۴۹۱

مرکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، مجتمع ناشوان، طبقه اول

تلفن - ۴۹۵۵۷۲، دورنگار - ۶۴۹۷۲۲۷

فهرست مطالب

سخنی با خوانندگان..... «اسیرده»

مقدمه ۱

۱-۱ - سرآغاز با آسیای مرکزی ۴

۱-۲ - اهداف نویسندگان و معنای کلمات ما ۶

۱-۳ - سوالاتی برای خوانندگان ۱۰

۱-۴ - ساختار کتاب ۱۱

فصل دوم

مفاهیم اصولی ژئوپلیتیک..... ۱۳

واژه‌های مهم..... ۱۵

فرض‌های اصلی..... ۱۵

۲-۱ - چشم‌انداز جغرافیایی..... ۱۶

۲-۲ - ملت‌ها و کشورها..... ۲۰

۲-۳ - قدرت و سرزمین..... ۲۴

۲-۴ - سرزمین و مناقشه..... ۲۶

۲۸	۲-۵- ژئوپلیتیک و اقتصاد جهانی مدرن
۳۱	۲-۶- آغاز ژئوپلیتیک جدید
۵۱	۲-۷- نتیجه گیری

فصل سوم

۵۳	جنگ سرد
۵۵	واژه‌های مهم
۵۵	فرض‌های اصلی
۵۵	۳-۱- مقدمه
۵۷	۳-۲- پیدایش جنگ سرد
۵۹	۳-۳- گسترش جنگ سرد
۶۰	۳-۴- جنگ سرد در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰
۶۳	۳-۵- ویتنام و پایان وفاق جنگ سرد
۶۴	۳-۶- جنگ سرد در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰
۶۷	۳-۷- اروپا در دوران جنگ سرد
۷۴	۳-۸- جهان سوم در دوران جنگ سرد
۷۹	۳-۹- کمربندهای شکننده
۸۳	۳-۱۰- عدم تعهد
۸۴	۳-۱۱- پایان جنگ سرد

فصل چهارم

۸۷	ژئوپلیتیک و کشورهای کمتر توسعه یافته
۸۹	واژه‌های مهم
۸۹	فرض‌های اصلی

۴-۱ - مقدمه	۸۹
۴-۲ - کشورهای کمتر توسعه یافته‌ی امروز	۹۱
۴-۳ - نظام استعماری و کشورهای کمتر توسعه یافته	۱۰۶
۴-۴ - ژئوپلیتیک و کشورهای کمتر توسعه یافته	۱۱۷
۴-۵ - ژئوپلیتیک و کشورهای کمتر توسعه یافته پس از جنگ سرد	۱۲۶

فصل پنجم

ملی‌گرایی و فرهنگ	۱۲۹
واژه‌های مهم	۱۳۱
فرض‌های اصلی	۱۳۱
۵-۱ - مقدمه	۱۳۲
۵-۲ - ملی‌گرایی چیست؟	۱۳۵
۵-۳ - ملی‌گرایی و ادراک	۱۴۴
۵-۴ - مفهوم «دشمن»	۱۵۰
۵-۵ - گروه‌های اقلیت	۱۵۷
۵-۶ - از قبیله‌گرایی تا دهکده‌ی جهانی: ملی‌گرایی به کجا می‌رود؟	۱۶۱

فصل ششم

امنیت و درگیری	۱۶۳
واژه‌های مهم	۱۶۵
فرض‌های اصلی	۱۶۵
۶-۱ - نقش جغرافیا در جنگ	۱۶۶
۶-۲ - تعریف مفاهیم بوم‌پایی، امنیت و درگیری	۱۷۳
۶-۳ - جنگ از منظر ژئوپلیتیک و سنت کشورها	۱۷۹

- ۶-۴ - درباره‌ی جنگ و گزینه‌ها ۱۸۷
- ۶-۵ - تهدیدات امنیتی جدید ۲۰۲

فصل هفتم

- محیط زیست ۲۳۱
- واژه‌های مهم ۲۳۳
- فرض‌های اصلی ۲۳۳
- ۷-۱ - محل تلاقی ملاحظات زیست‌محیطی و ژئوپلیتیک ۲۳۴
- ۷-۲ - مفهوم منابع کاربردی در ژئوپلیتیک ۲۳۷
- ۷-۳ - فهرست موضوعات زیست‌محیطی جهانی ۲۴۹
- ۷-۴ - گروه‌های ذینفع ۲۶۸
- ۷-۵ - حل و فصل مناقشات ژئوپلیتیکی بر سر محیط زیست ۲۸۳

فصل هشتم

- حقوق بین‌الملل ۲۹۱
- واژه‌های مهم ۲۹۳
- فرض‌های اصلی ۲۹۳
- ۸-۱ - حقوق بین‌الملل و اخلاق مشترک ۲۹۴
- ۸-۲ - تعریف حقوق بین‌الملل ۲۹۶
- ۸-۳ - حقوق بین‌المللی و سازمان‌های سیاسی ۳۰۰
- ۸-۴ - حل و فصل درگیری ۳۱۱
- ۸-۵ - «با همه‌ی ابزار لازم»: مداخله در درگیری ۳۲۵
- ۸-۶ - حقوق بشر ۳۳۲
- ۸-۷ - حفظ نظم فراسوی درگیری میان دولت‌ها ۳۳۸

۸-۸ - حقوق بین الملل و افراد	۳۴۱
۸-۹ - کنفرانس سازمان ملل درباره‌ی حقوق دریاها، محیط‌زیست و توسعه: موج آینده؟	۳۴۴

فصل نهم

زندگی توأم با تضاد	۳۴۹
۹-۱ - نقش کشور	۳۵۲
۹-۲ - مفهوم حاکمیت	۳۵۲
۹-۳ - معنای ملی‌گرایی	۳۵۳
۹-۴ - تضعیف مرزها	۳۵۴
۹-۵ - مقیاس همه چیز است	۳۵۵
۹-۶ - اصول اخلاقی، پس از مقیاس، مهم‌ترین‌اند	۳۵۵
فهرست نمایه‌ها	۳۵۷

سخنی با خوانندگان

ژئوپلیتیک در عمر یکصد و چند ساله‌ی علمی خود سه دوره‌ی مشخص را تجربه کرده است. دوره‌ی پیدایش با نظریه‌های عمدتاً ژئواستراتژیکی که از اواخر قرن نوزدهم تا جنگ دوم جهانی ادامه یافت. به دنبال جنگ افروزی آلمان و وقوع جنگ جهانی دوم و خسارات انسانی و مادی بسیار فراوان آن به مردم اروپا و بسیاری دیگر نقاط و نسبت دادن جنگ افروزی آلمان به تفکرات ژئوپلیتیکی هیتلر و مشاوران وی، ژئوپلیتیک دوره انزوای سه دهه‌ای خود را تجربه کرد که طی آن هیچ‌گونه صحبتی از این رشته به میان نمی‌آمد. نهایتاً از اواسط دهه‌ی ۱۹۷۰ و به دنبال گذشت مدت نسبتاً طولانی از جنگ و فراموشی نسبی خرابی‌های فراوان آن و با وقوع تحولات متعددی در جهان که با ایده‌های ژئوپلیتیکی بهتر قابل تفسیر بودند و همچنین با استفاده فراوان کیسینجر وزیر خارجه وقت آمریکا از این لفظ برای واقع‌گرایانه کردن سیاست خارجی آمریکا، کم‌کم دوره‌ی احیای ژئوپلیتیک آغاز گشت که تا کنون نیز ادامه دارد.

از جمله ویژگی‌های برجسته‌ی ژئوپلیتیک طی دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی، پیدایش دیدگاه‌های گوناگون در این رشته و همچنین تلاش بسیاری از اندیشمندان این حوزه برای فراگیرسازی ژئوپلیتیک در میان مردم بوده است. از جمله پیشتازان این ایده می‌توان از ایولاکست، ژئوپلیتیسین فرانسوی، نام برد که با انتشار کتاب‌هایی مانند «جغرافیا نخست در خدمت جنگ» و بعدها «فرهنگ ژئوپلیتیک» تلاش کرد تا مردم را برای درک تحولات پیرامون خود آگاهی

بیشتری بخشد. البته سردمداران مکتب ژئوپلیتیک انتقادی نیز با دیدگاهی افراطی علاوه بر افشاگری نسبت به طرح‌ها و عملکرد سرمایه‌داری و حاکمان کشورهای بزرگ در خصوص تعدی به بشریت، حتی ژئوپلیتیک را نیز وسیله‌ای به ظاهر علمی برای مقصد پیش گفته برشمردند.

نویسندگان کتاب حاضر نیز هدف خود را آوردن تفکرات و دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی به میان عموم دانشجویان و حتی قید می‌کنند و اعلام می‌دارند:

"ژئوپلیتیک را نمی‌توان براساس دیدگاه نظریه پردازان و جدا از واقعیت‌های بشری بررسی کرد؛ بلکه ژئوپلیتیک رویکردی است برای کمک به انسان جهت درک جهان پیرامونش."

البته تحولات دهه‌ی ۱۹۹۰ و در راس آنها فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد نیز چنین فضا و ضرورتی را ایجاد کرده است. افزایش آگاهی‌ها و تنش‌های قومی و مذهبی، شروع درگیری‌های متعدد درون و میان کشوری از جمله در سرزمین‌های باقیمانده از فروپاشی شوروی و یوگسلاوی، حوادث منطقه‌ی خلیج فارس و بسیاری از دیگر حوادث، باعث درگیری هرچه بیشتر مردم در حوادث پیرامون‌شان گردیده است. به هر ترتیب، نویسندگان توانسته‌اند به نحو موفقیت‌آمیزی برخی از مهم‌ترین موضوعات ژئوپلیتیکی را که با رفاه و امنیت مردم عجین است در این کتاب گرد هم آورند و با زبانی ساده و با ذکر مثال‌های متنوع و با بهره‌گیری از تصاویر، نقشه‌ها، نمودارها و جداول، گام مناسبی را در جهت هدف خود (کمک به مردم جهت درک جهان پیرامون‌شان) بردارند. گزیده‌های درج شده در بخش‌های مختلف کتاب نیز آگاهی مناسبی را در خصوص موضوعات مرتبط با متن به خواننده عرضه می‌دارد. هر چند که نویسندگان کتاب دکتر کتلین ای. برادن استاد جغرافیای دانشگاه سیاتل پاسیفیک و دکتر فرد. ام. شلی استاد جغرافیای دانشگاه کالیفرنای جنوبی به لحاظ

موقعیت جغرافیایی و منشا فکری خود در ذکر بسیاری از مثال‌ها و برخی موضوع‌گیری‌ها نگاهی غرب‌گرایانه به موضوعات نموده‌اند لکن این گرایش، به نحوی نیست که از ارزش علمی این کتاب کاسته باشد. در ترجمه نیز دخل و تصرفی در متن صورت نگرفته و خوانندگان این ترجمه، مطالعه‌کننده همان مجموعه‌ی موجود در اصل کتاب به زبان پارسی روان خواهند بود.

کتاب حاضر در سال ۲۰۰۰ و در اولین چاپ در ۹ فصل ساماندهی شده است. در فصل اول با عنوان مقدمه، هدف از انتشار کتاب با توجه به تحولات مهم جهان در دهه‌ی ۱۹۹۰ و جایگاه همیشگی و حیاتی جغرافیا در ژئوپلیتیک تشریح شده است.

فصل دوم با عنوان مفاهیم اصولی ژئوپلیتیک با توضیح مختصری از جغرافیا و تقسیمات آن و جایگاه جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک در مجموعه زیرشاخه‌های علم جغرافیا آغاز شده و پس از آن با بیان تفاوت میان ملت و کشور به اختلاف میان مرز برخی کشورها با مرز میان ملت‌هایشان به عنوان ریشه‌ی بسیاری از کشمکش‌های بین‌المللی پرداخته است.

در بخش بعدی با توضیح رابطه میان قدرت و وسعت سرزمین، عوامل جغرافیایی ارزش سرزمین را برشماری نموده است. در پایان این بخش با تشریح اوضاع جهان در اواخر قرن ۱۹، شرایط سیاسی را عمده‌ترین عامل پیدایش تفکر ژئوپلیتیکی قلمداد کرده سپس تفکرات ژئوپلیتیکی در انگلستان، آلمان، روسیه و آمریکا را بررسی کرده است.

فصل سوم با عنوان جنگ سرد با مروری تاریخی نسبت به مهم‌ترین تحولات منجر به جنگ سرد میان آمریکا و شوروی و بررسی تحولات این دوره شروع شده است و سپس تشکیل دو بلوک غرب و شرق در اروپا، انقلاب چین، بحران کوبا، جنگ ویتنام، رقابت‌های تسلیحاتی و نهایتاً تضعیف قدرت شوروی در اواخر دهه ۱۹۸۰ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. سپس سیر

تحولات اروپا در دوران جنگ سرد و روال دست‌یابی کشورهای جهان سوم به استقلال طی این دوره مطرح شده است. اشاره به چهار کمربند شکننده‌ی خاورمیانه، آسیای جنوب‌شرقی، آفریقای جنوبی و اروپای جنوبی طی این دوره بخش دیگر فصل را تشکیل داده و با تبیین جنبش عدم تعهد و در نهایت، پایان جنگ سرد با فروپاشی شوروی این فصل خاتمه می‌یابد.

عنوان فصل چهارم ژئوپلیتیک و کشورهای کمتر توسعه یافته انتخاب شده است. نویسندگان در این فصل با تأکید بر عقب بودن سطح توسعه، روند نامناسب رشد بالای جمعیت، عقب مانده بودن نحوه توزیع بخش‌های اقتصادی در مجموعه کشورهای کمتر توسعه یافته، ریشه‌ی مشکلات مزبور را در سابقه‌ی استعمارگری در این کشورها و تداوم وابستگی اقتصادی آنها به غرب یا وجود استقلال سیاسی آنها می‌دانند. تشکیل جنبش عدم تعهد و گروه ۷۷ از جمله تلاش‌های این کشورها برای بهبود اوضاع قید شده و اعلام می‌دارند این کشورها با فرایندی تحت عنوان نظم نوین اقتصاد بین‌المللی در دوره‌ی پس از جنگ سرد به دنبال دست‌یابی به وضع مناسب‌تری در توسعه هستند و معتقدند دیگر نمی‌توان عوامل مربوط به رقابت‌های دو ابر قدرت در دوره‌ی جنگ سرد را به شرایط فعلی تعمیم داد و هر کدام از این کشورها باید با درک صحیح وضع خود برای بهبود و توسعه‌شان تلاش نمایند.

فصل پنجم با عنوان ملی‌گرایی و فرهنگ با بیان تشابهات ملیت با قومیت و ارتباط میان ملیت و فرهنگ و نحوه‌ی تمایز انسان‌ها از یکدیگر آغاز شده و تلاش دولت‌ها برای تقویت حس ملی‌گرایی با بهره‌گیری از نمادگرایی و همچنین فرایند دشمن‌سازی برای تقویت انسجام ملی مورد بحث قرار گرفته است. سپس با ذکر تقابل حرکت همزمان ملت‌ها در دو مسیر متناقض ملی‌گرایی غالباً خشونت‌بار در کنار یک هویت جهانی روزافزون، خطر فراگیری هویت غربی از طریق کنترل انحصاری بر فناوری اطلاعاتی و تبلیغاتی را مطرح نموده است.

فصل ششم به بررسی امنیت و درگیری اختصاص یافته است. در خلال بررسی جایگاه جغرافیا در جنگ‌ها و درگیری‌ها ضمن اذعان به تقلیل این نقش به موازات گسترش فناوری، به نقش دایمی عوامل قومی، مذهبی و سرزمینی در درگیری‌ها و منازعات تاکید دارد. در بخش دیگر این فصل به رویکرد ادیان مهم آسمانی و برخی دیگر آیین‌ها نسبت به جنگ اشاره دارد و ضمن تایید مجوز جنگ تدافعی در تمامی ادیان بیان می‌دارد که در برخی مقاطع تاریخی برای ورود معتقدان به ادیان مختلف به جنگ، توجیهات متعددی در این زمینه صورت گرفته است. در بخش دیگر تاثیر فروپاشی شوروی بر نوع درگیری‌ها ذکر شده و جنگ‌های جدید را ناشناخته و مبانی سنتی سابق را غیر قابل اتکا اعلام می‌کند و تاکید می‌کند که تهدیدات امنیتی به مرور جایگزین تهدیدات نظامی سنتی خواهد شد و سه دسته تهدیدات شامل فناوری تسلیحات، تروریسم و جنایات بین‌المللی به عنوان مبانی جدید تهدید امنیتی مورد توجه قرار گرفته است.

فصل هفتم به مساله محیط‌زیست و نحوه بهره‌برداری و تاثیرات ژئوپلیتیکی آن پرداخته است. قرار گرفتن منابع مختلف در حیطه‌ی چند کشور، حرکت و عبور رودها در مسیر بالا دست و پایین دست از مرزهای بین‌المللی، خسارات فراملی و جهانی به محیط زیست کره‌ی زمین از جمله این مسایل شمرده می‌شوند. گرم شدن کره‌ی زمین (تاثیر گلخانه‌ای)، کاهش اوزن زمین، کمبود آب شیرین، کمبود خاک مرغوب و بیابان‌زایی، آلودگی هوا و باران اسیدی، انهدام زباله‌های سمی و جنگل‌زدایی و صدمه به تنوع زیست در کره‌ی زمین از جمله مهم‌ترین مواردی هستند که در این فصل بدان‌ها توجه شده است. در بخش دیگر این فصل به اقدامات سازمان ملل و همچنین سازمان‌ها و نهادهای فراملی و فروملی که برای حفاظت از محیط‌زیست فعال شده‌اند اشاره می‌کند، بر نقش اساسی دولت‌های ملی در این خصوص تاکید داشته و نیز افزایش آگاهی عمومی برای حفظ محیط زیست را بهترین راه کار قید می‌کند.

فصل هشتم به حقوق بین الملل اختصاص دارد. در ابتدای این فصل ضمن ارائه تعریفی از حقوق بین الملل و ذکر و تاریخچه مختصر آن، منشاء مهم ترین اختلافات میان کشورها را مسایل مرزی و منابع مطرح می کند سپس با ذکر نمونه هایی از روش های پاسخگویی کشورها به طرف مقابل به قوانین جنگ اشاره می کند و تعدادی از معاهده های دوجانبه یا بین المللی برای محدود یا ممنوع کردن جنگ را برشماری می نماید. در بخش بعدی نقش سازمان ملل در حل مناقشات و تشکیل نیروهای حافظ صلح را بررسی کرده و بخشی را نیز به بررسی حقوق بشر و ابعاد آن اختصاص داده است. در پایان فصل نیز روندهای مورد توجه سازمان ملل در خصوص حقوق دریاها و روند توسعه را بررسی و آن را به عنوان رویکرد احتمالی سازمان ملل در آینده مطرح می کند.

در فصل پایانی کتاب نیز نویسندگان به نتیجه گیری از مباحث مطرح شده پرداخته اند و ضمن اشاره به مهم ترین مباحث مطرح شده در کتاب دو نکته محوری شامل توجه به مقیاس (کشوری یا فراکشوری و یا فروکشوری) در بررسی مسائل ژئوپلیتیکی و پس از آن توجه به اصول اخلاقی را مهم ترین عوامل موثر در حل و فصل مسائل ژئوپلیتیکی قید کرده اند.

در پایان ضمن تقدیر از تلاش دوره عالی جنگ سپاه برای گسترش ادبیات مرتبط با جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، مطالعه کتاب حاضر را به کلیه دانشجویان رشته جغرافیا و همچنین رشته های مرتبط با امور دفاعی و امنیتی و دست اندرکاران این حوزه ها توصیه می نمایم.

دکتر محمد حسین افشردی